

ВІДГУК

**рецензента кандидата юридичних наук, доцента
Ткаченка Олександра Валерійовича на дисертацію
Валуєва Антона Олександровича «Кримінальна відповідальність за
незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної
спадщини», поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право**

Опрацювання рецензованого дисертаційного дослідження, апробаційних матеріалів дисертанта, доктрини та джерел права за темою дисертаційного дослідження, уможлиблюють твердження, що подана на захист дисертація А. О. Валуєва є завершеним, глибоким, цілісним й методологічно забезпеченим дослідженням актуальної, як з огляду на стан юридичної науки, так і правозастосовної практики, проблематики. Подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії праця за спеціальністю 081 – Право є теоретично й практично значущою для юридичної науки і практики, а її автор виконав усі дослідницькі задачі й досяг поставленої мети.

Актуальність теми дослідження, здійсненого А. О. Валуєвим обумовлюється передусім значенням культури як сили і матерії націєтворення, що пов'язує народ з його землею, розкриваючи його минуле, здійснюючи проєктування майбутнього й наділяючи смислами теперішнє. Археологічна спадщина посідає особливе місце, адже вона бере визначальну участь у формуванні ідентичності спільноти, укорінюючи й подовжуючи історичну пам'ять, включаючи історію окремих націй у загальнолюдський контекст розвитку цивілізації.

Право виконує системоутворюючу функцію у сфері охорони археологічної спадщини, оскільки саме воно: визначає статус археологічних об'єктів; встановлює порядок їх дослідження; забезпечує відповідальність за правопорушення; формує інституційні механізми захисту. При цьому важливо враховувати, що археологічна спадщина має специфічні ознаки: невідтворюваність – будь-яке втручання є незворотним; контекстуальність – цінність об'єкта визначається не лише ним самим, а й середовищем його

знаходження; публічний характер – вона належить усьому людству, а не окремим особам. Ці особливості обумовлюють необхідність жорсткого правового регулювання, зокрема обмеження приватної власності та встановлення спеціального режиму використання археологічних об'єктів.

У сучасних умовах глобалізації, зростання нелегального ринку антикваріату, урбанізаційних процесів і збройних конфліктів археологічна спадщина зазнає суттєвих загроз, що зумовлює необхідність формування ефективних і комплексних правових механізмів її охорони.

Цьому вкрай важливому питанню і присвячене рецензоване дисертаційне дослідження, в якому експліковані теоретико-прикладні засади кримінально-правової охорони археологічної спадщини в Україні з акцентом на відповідальності за незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Правова охорона археологічної спадщини є складним міждисциплінарним явищем. З огляду на це, значущим позитивним моментом в дисертації А. О. Валуєва є поєднання положень кримінального права, міжнародного права, кримінології, порівняльного правознавства та спеціального законодавства у сфері охорони культурної й археологічної спадщини, що дало змогу розкрити багаторівневу природу відповідного правового регулювання.

Здобувач засвідчив високий рівень володіння інструментарієм кримінально-правової науки й спроможність за допомогою цього інструментарію досягати значимих для теорії і практики кваліфікації та систематизації складів кримінальних правопорушень результатів. Свідченням цього може слугувати концептуалізація кримінального правопорушення «незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини» не як будь-якого фізичного втручання в культурний шар, але як порушення спеціального дозвільно-охоронного режиму археологічних робіт. Є підстави погодитися з твердженням дисертанта, що такий підхід дозволяє конкретизувати соціальну сутність цього кримінально-караного діяння, чіткіше окреслити його суспільну небезпеку та

сформувати критерії відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Рецензована дисертація має вагому, належно методологічно забезпечену й результативну компаративістську компоненту. Дисертант здійснив порівняльно-правове дослідження інституту кримінально-правової охорони археологічної спадщини у деяких правових системах континентальної правової сім'ї, таких як Австрія, Іспанія, Італія, Польща та Франція. Результати такого дослідження мають велику наукову вагу. Дисертант обґрунтував багаторівневу модель такої кримінально-правової охорони, складниками якої він виокремив дозвільні, наглядові, адміністративно-деліктні та власне кримінально-правові засоби, що разом функціонують у синергетичній взаємодії.

Вважаю також переконливим висновок дисертанта про те, що найбільш результативною є превентивно-репресивна модель, побудована на персоніфікованому допуску до археологічних робіт, обов'язку оперативного повідомлення про випадкові знахідки, спеціальному контролі за використанням металопрошукачів та інших технічних засобів пошуку, нагляді за обігом і транскордонним переміщенням археологічних предметів, а також застосуванні конфіскаційних, компенсаційних і відновлювальних заходів. Викликає інтерес й сформований дисертантом ризик-орієнтований профілактичний каркас протидії незаконним пошуковим роботам на об'єктах археологічної спадщини.

Здобувач належним чином продемонстрував здатність до критичного переосмислення існуючих доктринальних підходів, зокрема щодо питання правової природи археологічного об'єкта як предмета посягання і місця вчинення кримінального правопорушення.

Дисертація має ознаки самостійного наукового дослідження та відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт цього рівня.

Зміст дисертації характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Дисертант продемонстрував чіткий науковий підхід, зокрема через розробку дефініцій, узагальнень і критеріїв, що дозволило аргументовано сформулювати авторську

позицію щодо дискусійних питань кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Враховуючи зазначене, спроба дисертанта комплексно дослідити інститут кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини у вимірах історичної еволюції відповідальності за посягання на археологічну спадщину, міжнародно-правових підстав її криміналізації, правової природи археологічного об'єкта як предмета посягання і місця вчинення кримінального правопорушення, конструкції складу незаконного проведення пошукових робіт, а також особливостей суб'єкта, суб'єктивної сторони і сучасної профілактичної моделі протидії, заслуговують виключно на високу оцінку.

Відзначаю глибоку і всебічну обізнаність дисертанта щодо змісту джерел права з проблематики кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Це стосується як нормативно-правових актів національного законодавства України, так і міжнародних (як універсальних, так і регіональних) актів. Здобувач також продемонстрував знання доктрини з предмету його дисертаційного дослідження, належний рівень опрацювання концептів, що їх пропонують вітчизняні і зарубіжні вчені, а також високий рівень наукової дискусії й оволодіння мистецтвом наукової аргументації.

Усі основні положення рецензованого дисертаційного дослідження належним чином обґрунтовані даними кримінально-правової, кримінологічної та порівняльно-правової наук.

Все зазначене дозволяє дійти однозначного висновку, що подана на захист дисертація А. О. Валуєва є надзвичайно актуальним, завершеним і якісним науковим дослідженням.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Об'єкт і предмет рецензованого дисертаційного дослідження сформульовані в цілому коректно.

Методологічна база дисертації загалом стандартно визначена й відповідає усталеним у вітчизняній юридичній науці поглядам на системність методології дисертаційних досліджень, та необхідність поєднання філософських, загальнонаукових й спеціальних методів дослідження.

Аргументація дисертанта загалом є переконливою, однак у деяких випадках: простежується нормативний максималізм, що виявляється у беззастережній вірі і прагненні розширення засобів кримінально-правового впливу. Окремі висновки мають характер радше наукових гіпотез, а не завершених концепцій. У міркуваннях дисертанта спостерігається тенденція до універсалізації кримінально-правових засобів, що може актуалізувати питання їх балансування з адміністративно-правовими інструментами.

Необхідно також оцінити подану на захист дисертацію у світлі базових принципів криміналізації діяння. Здобувач обґрунтовує відповідність незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини таким принципам з огляду на, по-перше, високий ступінь суспільної небезпеки, яким є втрата культурної спадщини; по-друге, незворотність шкоди у вигляді руйнування археологічного контексту; по-третє, транснаціональний характер таких діянь.

Водночас дискусійним залишається питання, чи достатньо обґрунтованою є конструкція незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини саме як формального складу кримінального правопорушення, й відповідна відмова від матеріальних наслідків як обов'язкової ознаки складу. Чи достатньою мірою конструкція формального складу відповідає принципу *ultima ratio* кримінального права? Це питання має важливе значення і може стати предметом подальших досліджень.

Джерельна база дисертаційного дослідження є релевантною і репрезентативною. Дисертант використав як нормативно-правову, так і наукову літературу. Були творчо опрацьовані здобутки як вітчизняної, так і зарубіжної доктрини з проблематики кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкти археологічної спадщини. Це дозволило

А. О. Валуєву якісно і ефективно дослідити кримінально-правову, кримінологічну, міжнародно-правову і порівняльно-правову матерію кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкти археологічної спадщини. Наукові здобутки, представлені в рецензованій дисертації дають підстави стверджувати, що автор спромігся правильно організувати весь дослідницький процес, досягти поставленої ним мети, виконавши всі завдання.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що вона є першим в українській юридичній науці комплексним науковим дослідженням кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Відзначаю високу якість теоретичних узагальнень, що містяться в рецензованій дисертації. Автор довів спроможність не лише систематизувати існуючі наукові підходи, а й формувати власну концептуальну модель кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Здобувач продемонстрував глибоке розуміння природи досліджуваного явища, поєднуючи класичні положення кримінального права із сучасними міждисциплінарними підходами.

Вагоме значення має те, що автор формує власну широку концепцію кримінально-правової охорони археологічної спадщини, ядром якої виступає кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Суттєвою перевагою дисертації є високий рівень аргументації та логіки викладу матеріалу. Усі ключові положення послідовно обґрунтовуються, мають внутрішню узгодженість та базуються на широкому колі джерел.

Безумовною перевагою роботи є її інноваційний характер, який виявляється, по-перше, у впровадженні нових категорій, таких як «інформаційний археологічний контекст як об'єкт кримінально-правової охорони»; по-друге, розробці сучасних підходів до оцінки шкоди; по-третє,

інтеграції цифрових і технологічних інструментів у механізми кримінально-правового реагування; по-четверте, формулюванні нового бачення об'єкта кримінально-правової охорони (як комплексу режимних, інформаційних і майнових відносин); по-п'яте, переосмисленні ролі археологічного контексту як самостійної цінності; по-шосте, розширенні підходів до розуміння шкоди у кримінальному праві. До найбільш інноваційних положень дисертації також належать: концепція «інформаційної шкоди» як самостійного виду шкоди; ідея «еквівалента відновлення»; модель ризик-орієнтованої профілактики; інтеграція цифрових інструментів (GIS, онлайн-моніторинг). Ці положення мають міждисциплінарний характер і демонструють сучасний рівень дослідження.

Позитивної оцінки заслуговує також комплексність підходу, яка проявляється у поєднанні: кримінально-правового аналізу, кримінологічних аспектів, міжнародно-правового контексту, порівняльного правознавства, елементів правової політики. Це дозволило автору вийти за межі традиційного догматичного аналізу та запропонувати системне бачення проблеми кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Позитивною рисою рецензованої дисертації є аналіз її автором актів ЮНЕСКО та Ради Європи з предмету його дослідження та законодавчих положень деяких європейських держав. Слушними є пропозиції дисертанта щодо імплементації в правову систему України механізмів *due diligence* та контролю обігу культурних цінностей. Вказане свідчить про врахування у дослідженні сучасних тенденцій розвитку права, а отже й про значення дисертації у світлі адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС.

Це дозволяє оцінити подану на захист дисертацію як доктринальну працю й стверджувати, що дисертаційне дослідження А. О. Валуєва буде сприяти прирощенню наукового знання у сфері кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

У цілому презентовані автором елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення рецензованого дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають у подальшому перспективу використання у нормотворчій діяльності, у правозастосовній практиці судів, органів досудового розслідування, прокуратури, митних і культуроохоронних органів, у діяльності музеїв та експертних установ, а також у освітньому процесі при викладанні дисциплін кримінально-правового та пам'яткоохоронного циклу.

Запропоновані дисертантом рекомендації мають прикладний характер і спрямовані на підвищення ефективності розслідування та кваліфікації незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у 10 наукових працях. 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також 6 тез доповідей на науково-практичних заходах.

Наукові публікації дисертанта свідчать про його послідовну та наполегливу роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. У публікаціях належним чином апробовані всі основні положення дисертації, що містяться в усіх розділах і підрозділах.

Оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження А. О. Валуєва у цілому оформлене з урахуванням всіх нормативних вимог і стандартів, передбачених для такого виду робіт. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право, містить усі необхідні структурні елементи. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю й послідовністю.

Попри загальне позитивне враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленого дисертаційного дослідження А. О. Валуєва,

воно природньо не позбавлене певних дискусійних положень які потребують додаткової аргументації. Зокрема:

1.Темою рецензованого дисертаційного дослідження є **«кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини»**. Відповідно до цієї теми предмет дослідження сформульований як **«кримінально-правова характеристика незаконного проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, а також проблеми правозастосування та релевантний зарубіжний досвід»**. Однак в самому тексті дослідження дисертант при формулюванні суджень, висновків, пропозицій, узагальнень більшою мірою використовує словосполучення **кримінально-правова охорона археологічної спадщини**. Може скластися враження, що дисертант ототожнює категорії кримінальної відповідальності і кримінально-правової охорони. Це потребує розгорнутого пояснення з боку здобувача під час захисту.

2. Автор пропонує періодизацію історичного розвитку кримінально-правової відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини на українських теренах. Однак самі критерії відмежування конкретних історичних періодів не є достатньою мірою експлікованими. Особливо в світлі того, що одні періоди накладаються на інші однаковим змістом правового регулювання. Без належної експлікації таких критеріїв вся запропонована дисертантом діяхронна конструкція значною мірою позбудеться епістемологічної міцності.

3. Міжнародно-правові акти у сфері кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини проаналізовані дисертантом загалом виключно дескриптивно, як такі що є. Однак недостатньою мірою простежується семантичний зв'язок положень ст. 298 КК з ними. Дисертант загалом не віднаходить системний зв'язок приписів національного законодавства з міжнародними стандартами. Це певною мірою зводить міжнародний і європейський виміри до статусу тла, фону, на якому ніби самі по собі існують національні норми.

4. Дисертант пропонує розуміння археологічної спадщини як подвійного об'єкта – як предмета кримінального правопорушення і як місця його вчинення. За такого розуміння може виникнути небезпека змішування різних елементів складу кримінального правопорушення, а саме об'єкта і об'єктивної сторони. Дисертант має додатково на захисті обґрунтувати, яким чином його бачення враховує таку небезпеку й як уникає її.

Ці дискусійні міркування висловлені з метою покращення рецензованого дисертаційного дослідження, й не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дисертаційного дослідження А. О. Валуєва. Інноваційний науковий характер отриманих автором наукових результатів й обґрунтованість здійснених ним висновків і наданих пропозицій не піддаються сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Зміст дисертації відповідає заявленій автором науковій спеціальності 081 – Право.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Валуєва Антона Олександровича «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані і достовірні наукові результати. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення. Рецензована дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її автор – Валуєв

Антон Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент

Олександр ТКАЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права,
міжнародного права та
приватного права
Київського міжнародного
університету

«10» червня 2026 р.

Підпис

/ О. Ткаченко/

